

national values. The results of expert evaluation by ranking heroes of Ukrainian history on the basis of determining the degree of contribution to the processes of construction, the national liberation struggle.

Keywords: *Pantheon of Heroes, as a hero of Ukrainian and world history, constructing educational ideal role model, human and national values.*

Сопівник Руслан Васильович – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна). E-mail: rvsop@meta.ua

Sopivnyk R. – Doctor of Education, Head of Education of National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: rvsop@meta.ua

УДК 37.013.73

ВАЖЛИВІСТЬ ВЗАЄМИН З БОГОМ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ДУХОВНОГО ДОБРОБУТУ

Джон В. Фішер

Стимулом для проведення дослідження духовності та її відношення до здоров'я, особливо в освітній галузі, стали навчальні плани австралійських шкіл 1994 року на національному та державному рівнях. У представленій в них моделі духовного здоров'я та добробуту охарактеризовані чотири виміри, в яких у залежності від якості відносин, розкривається зміст базового поняття «духовне здоров'я та добробут особистості». Це взаємини з самим собою, з іншими людьми, з оточуючою дійсністю та/або з Богом.

У ході дослідження означеної проблеми встановлено, що взаємини людини із самою собою, з іншими людьми та природою не викликають сумнівів, бо їх аналіз є невід'ємною частиною дослідження змісту духовного здоров'я та добробуту. А фактор-Бога завжди провокує появу безлічі питань.

Дослідженню зв'язку між духовністю та релігією присвячена значна частина наукової літератури. Зазначено, що релігія надає певний простір для розвитку відношень з Трансцендентальним Іншим, що часто називають Богом, принаймні на теоретичному рівні. На практиці, людський фактор може заблокувати формування такого роду взаємин або узурпувати енергію прихильників, сфокусувавши увагу на міжособистісних відносинах, на шкоду взаєминам з Трансцендентом. У статті акцент робиться на дослідженні взаємин, які надають людям свободу у розкритті власного потенціалу, на відміну від релігії, яка обмежує повний розвиток людини. Найбільш спірним у дискусіях щодо проблеми досягнення духовного добробуту постає питання Трансцендентального Іншого (тобто трансцендентального не «Я», Бога), що здійснює вплив на людей. Існує багато різних точок зору щодо дослідження цього питання, але емпіричних досліджень, які б були присвячені саме цій проблемі, й досі бракує. Для оцінювання чотирьох сфер духовного добробуту у галузі освіти, здоров'я, суспільства, релігії була використана авторська анкета для оцінки стану духовного здоров'я та життєвої орієнтації (ШАЛОМ). У статті представлені дані з різних наукових джерел, на основі яких надана відповідь на питання: «Наскільки важливими є взаємини з Богом для досягнення духовного добробуту?»

Ключові слова: *Бог, духовний добробут, ШАЛОМ, оцінювання, дисонанс, духовна гармонія.*

1. Вступ

Існує багато різних визначень духовності. Спільним в них є те, що поняття духовність використовується «для позначення підходів до виявлення змісту, накопичення знань і переживання смислу справжнього людського життя» [1]. «Для деяких людей духовність включає зустріч з Богом або трансцендентом або трансцендентальною реальністю, яка має місце у або за межами контексту організованої релігії, у той час як для інших, духовність не обов'язково включає наявність досвіду або віри у надприродне» [2]. Проблема дослідження зв'язку або іншими словами співвідношення понять «духовність» і

«релігія» висвітлена в роботах багатьох дослідників [3, 4]. Західні вчені, що дотримуються традиційного погляду на означену проблему, зазначають, що релігія є всеохоплюючою парасолькою, а духовність – це її підмножина [5]. Інші вчені, незважаючи на наявність певних схожих характеристик, звертають увагу на чіткі відмінності між цими поняттями [6]. Деякі дослідники навіть намагаються відділити Трансцендентне від духовності [7], як наслідок, залишається без відповіді питання щодо того, чим їхнє поняття духовності відрізняється від інших аспектів психології [8].

У контексті дослідження духовності як позитивного аспекту здоров'я у психології, з'ясовано, що перше зареєстроване використання терміну «духовний добробут» (ДД) було здійснене Національною міжконфесійною коаліцією з проблем старіння у Вашингтоні, округ Колумбія. Означене поняття визначається як «утвердження життя у взаєминах з Богом, із самим собою, з суспільством і з навколишнім середовищем, єдність яких сприяє розвитку цілісної особистості та її процвітанню» [9]. Оскільки дослідження проводилося Міжконфесійною групою дослідників, не дивно, що вони у голові списку чотирьох типів взаємин поставили взаємини з Богом. Хоча дослідники запропонували на розгляд попередній опис взаємин, він був підтверджений якісними результатами емпіричного дослідження [10-12]. Детальна характеристика чотирьохсферної моделі духовного здоров'я та добробуту доступна у журналі відкритого доступу [13].

Було розроблено безліч методик для визначення основних елементів духовності та її співвідношення з поняттями «здоров'я» та «добробут». Беручи за основу дослідження Хілла та Худа, МакДональда та ін. [14-18],

нами було проаналізовано близько 200 методик дослідження духовності і духовного добробуту та понять, що мають до них відношення, відповідно до ступеня їх впливу на чотири сфери духовного здоров'я/добробуту. Було встановлено, що 82% методик, що використовуються для вимірювання духовності і добробуту, включають три питання, аналіз відповідей на які дає змогу сформулювати уявлення про духовний добробут в особистісній сфері, 54% з них – в суспільній сфері, 26% – у сфері оточуючої дійсності і 63% – духовний добробут у трансцендентальній сфері [16].

З'ясовано, що з 16 методик, які включають три або більше питань на кожен з чотирьох чинників духовного добробуту, лише чотири методики включають рівну кількість питань для кожної сфери, не віддаючи перевагу одній сфері перед іншими. Ми приймали участь у розробці саме цих чотирьох методик. У нещодавно складеному звіті були проаналізовані дані, отримані за допомогою 24 методик, що зазвичай використовуються для дослідження проблеми духовності, а також дані за результати використання ще десяти загальновідомих анкет [17]. Особлива увага була приділена аналізу результатів, отриманих за допомогою анкети, мета якої полягає у визначенні рівня духовного добробуту (Spirituality Well-Being Questionnaire / SWBQ) [18]. Насправді, означена анкета – це частина анкети для оцінки стану духовного здоров'я та життєвої орієнтації / ШАЛОМ (Spiritual Health And Life-Oriented Measure / SHALOM), яка присвячена дослідженню життєвого досвіду. Вона була розроблена на основі чотирьохсферної моделі духовного здоров'я/добробуту [19].

Після застосування на практиці анкети ШАЛОМ та презентації на конференціях звіту про результати проведеного дослідження, було з'ясовано, що у людей не викликає сумніву важливість взаємин із самим собою та з іншими людьми для досягнення духовного добробуту. Навіть важливість взаємини з оточуючою дійсністю не підтягається сумніву. А Трансцендентальний / Фактор-Бога завжди є предметом дискусії. У країнах Заходу, багато хто з меншості не віруючих у Бога або у Трансцендентального Іншого вважають, що мають право підняти питання щодо обґрунтованості проведення дослідження означеної галузі. З іншого боку, дехто з віруючих людей не уявляють духовного добробуту без взаємин з Богом; сама думка про виключення питання взаємин з Богом рівноцінна для них накладенню повної анафеми. Незважаючи на наявність таких різних поглядів на означену проблему, дослідникам необхідно надати гарантії того, що з метою уникнення упередженості у плануванні і вивченні такої делікатної області дослідження як духовний добробут, буде здійснений детальний аналіз домінуючих точок зору на означену проблему і всі вони будуть прийняті до уваги.

У зв'язку з наявністю підвищеного інтересу до проблеми дослідження, у статті звертається увага на доведенні важливості взаємин з Богом для досягнення духовного добробуту. У статті представлені емпіричні дані, порівняльний аналіз яких дає змогу встановити важливість взаємин з Богом, із самим собою, з іншими людьми та оточуючою дійсністю для досягнення духовного добробуту.

2. Метод дослідження

Приклад

У статті представлені результати дослідження проведеного за участі 9956 людей з використанням

попереднього варіанту анкети ШАЛОМ, власне анкети ШАЛОМ та анкети для визначення духовного добробуту. Через обмеження у часі, у статті представлений лише короткий звіт про дослідження, у яких прийняв активну участь автор статті. У дослідженні за участі 146 співробітників середньої школи був використаний попередник анкети ШАЛОМ [20]. Результати проведення п'яти досліджень, у яких прийняли участь 3873 учня середньої школи та двох досліджень за участі 966 вчителів з Австралії та Гонг Конгу охарактеризовані у звіті [18, 19, 21]. Результати шести досліджень, у яких прийняли участь 2963 студенти університетів Австралії, Гонг Конгу, Великобританії, Північної Ірландії та Турції також охарактеризовані у статті [19, 22, 28]. Звіт за результати п'яти досліджень, у яких прийняли участь робітники сфери охорони здоров'я та пацієнти з Австралії, Канади і Шотландії [24-26]. Звіт за результатами двох досліджень місцевих співтовариств, у яких прийняли участь 539 робітників з Австралії та Ірану [27, 28], а також 494 парафіянина з Австралії [29].

Звіт за результатами десяти додаткових досліджень з використанням анкети для оцінки духовного добробуту / ШАЛОМ, проведених у школах, університетах, підприємствах та громадах Австралії, Канади, Німеччини, Португалії, Південної Африки та Великобританії серед ще 4687 респондентів, надрукований у журналі відкритого доступу [19]. Див. посилання 45 (3 дослідження), 53, 55, 70, 72, 73, 74, 75 в означеній статті.

Інструментарій

Анкета ШАЛОМ включає в себе 20 питань, розподілених відповідно до чотирьох сфер духовного добробуту. Так, особистісна сфера включає: почуття

ідентичності, самосвідомості, радості в житті, внутрішній світ, сенс життя; суспільна сфера – любов інших людей, прощення по відношенню до інших, довіра між людьми, повага до інших людей, доброта по відношенню до інших людей; сфера оточуючої дійсності – зв'язок з природою, благоговіння перед захоплюючим дух видом, єднання з природою, гармонія у навколишньому середовищі, почуття «чарівного» в середовищі; трансцендентальна сфера – особистісні взаємини з Божественним / Богом, поклоніння Творцю, єдність з Богом, мир з Богом, молитовне життя. На кожне питання анкети рецензенту необхідно дати дві відповіді, оцінка даних за якими відбувається за п'ятибальною шкалою Лікерта з метою встановлення: а). Наскільки важливою є, на Вашу думку, кожна сфера для досягнення ідеального духовного добробуту? та б). Як Ви гадаєте, чи відображає кожне питання Ваш особистісний досвід більшої частини життя? [19].

Процес дослідження

Дані по кожному дослідженню були піддані аналізу основних компонентів (ОКА) з метою підкреслення взаємозв'язку між двадцятьма питаннями анкети ШАЛОМ за чотирима чинниками, про що йшла мова при наданні їй характеристики. Як засвідчують результати попереднього дослідження, показники життєвого досвіду за цими чотирма чинниками об'єднані у єдиний чинник вищого порядку, так званий духовний добробут [18]. Результати даних 22 повноцінних досліджень представлені у статті. Вони були перевірені додатково з метою доведення їх достовірності для решти досліджень. Лінійний регресивний аналіз був проведений з метою визначення наступного питання – наскільки добре чотири сприяючих чинника пояснюють підсумкову варіативність духовного добробуту у цілому?

Висновки зроблені у ході проведення вихідного аналізу засвідчують, що різниця між ідеалами і життєвим досвідом (духовний дисонанс) була встановлена таким же чином (тобто у ході аналізу основних компонентів та подальшому регресивному аналізу) у 17 з 22 досліджень з наявними повними даними.

Всі аналізи були проведені за допомогою програми Статистика для Windows 19.

Обмеження

Хоча автором дослідження заплановано використання анкети ШАЛОМ у більш ніж 150 дослідженнях на 12 різних мовах, багато з них й досі не завершені, тому у статті охарактеризовані результати лише завершених досліджень. Результати трьох досліджень з невеликою вибіркою (менш ніж 50 учасників) не були включені. Для визначення учасників дослідження використовувалась зручна вибірка, тому результати необов'язково характерні для всіх людей, які прийняли участь у дослідженні.

3. Результати

Середнє значення компонентів духовного досвіду за анкетною ШАЛОМ представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1. Середнє значення, аналіз основних компонентів та регресії життєвого досвіду у чотирьох сферах духовного добробуту

	приклад						
	1-е досл викл	ст.	викл.	ун-т.	зд.	сусп.	параф.
кількість	146	3873	966	2963	975	539	494
ДД				Ср.зн.			
Осф	4.36(.54)	3.67(.72)	4.05(.60)	4.05(.66)	4.07(.66)	4.20(.85)	3.87(.72)
Суспеф	4.38(.53)	3.76(.70)	4.19(.56)	4.21(.62)	3.93(.57)	4.25(.76)	4.05(.61)
Отдсф	3.60(.77)	3.15(.87)	3.57(.86)	3.43(.81)	3.66(.85)	3.99(.94)	3.34(.95)
Трансф	3.67(1.01)	3.14(1.07)	3.62(1.07)	2.97(1.13)	2.98(1.28)	3.88(1.05)	3.99(.81)
КМО	.76	.70	.66	.65	.66	.75	.74
РА			β-цінності		ДД		
Осф	.23	.30	.29	.29	.27	.31	.30
Суспеф	.23	.29	.27	.27	.24	.23	.26
Отдсф	.33	.34	.40	.36	.36	.34	.40
Трансф	.43	.41	.50	.50	.54	.39	.34

Осф = Особистісна сфера, Суспсф = Суспільна сфера, Отдсф = Сфера оточуючої дійсності, Трансф = Трансцендентальна сфера - сфери життєвого досвіду духовного добробуту. РА = аналіз регресії, викл. = викладач, ст. = студент, зд. = дослідження у галузі здоров'я; сусп.-во = дослідження у галузі суспільства; параф. = парафіяни.

Усі цінності, визначені в процесі аналізу основних компонентів з урахуванням показника Кайзера-Мейера-Откіна (КМО), мають значення більше за 0.6, що доводить надійність обраної одиниці виміру, її внутрішню узгодженість, що вказує на те, що чинники об'єднані з метою представлення єдиної одиниці виміру ДД [30]. Оскільки тільки ці чотири чинника представлені в анкеті ШАЛОМ, лінійний регресивний аналіз проводився шляхом введення чотирьох сфер ДД у якості сприяючих факторів, з β -цінностями, які вказують на відносний внесок кожного чинника у ДД в цілому.

4. Дискусія

Аналіз духовного добробуту – життєвого досвіду

З 22 досліджень з наявними даними, 18 показали, що взаємини з Богом (Трансцендентальний ДД) дають максимальне пояснення відмінностей у духовному добробуті в цілому. Через те, що ДД складається з Особистісної сфери, Суспільної сфери, Сфери Оточуючої дійсності та Трансцендентальної сфери ДД, з'ясовано, що чинник з найбільшою варіацією (тобто, стандартним відхиленням) матиме найбільший вплив на ДД (тобто найвищий показник β -цінності). Тому у десяти додаткових дослідженнях очікується, що подібні результати будуть переважати, за умови здійснення регресійного аналізу цих даних, тому що показники Трансцендентального ДД

виражають найвище стандартне відхилення серед чотирьох сфер ДД у всіх крім одного з цих досліджень [31].

На основі аналізу отриманих результатів, встановлено, що взаємини з Богом – це найважливіший чинник досягнення духовного добробуту (серед чотирьох чинників). Тим не менш, отримані результати викликають масу питань. Цікаво зазначити, що представники чотирьох релігійних груп (Християнська громада учнів середніх шкіл, викладачі Християнських та Ісламських університетів, які були опитані до початку роботи, та парафіяни) взаємини з Богом не визначають як найважливіші для досягнення духовного добробуту. Це можна пояснити тим, що у релігійній групі визначений рівень взаємин з Богом був дещо вищим ніж в інших групах, що, разом із сильною єдністю, тобто меншою різноманітністю, релігійної групи, був представлений нижчими показниками особистісної сфери. Як було зазначено вище, це чинник з більшою варіативністю (тобто найбільшими показниками в Особистісній сфері), який забезпечує найкраще пояснення варіативності духовного добробуту взагалі. Тому, навіть якщо релігійні групи мали найвищі показники взаємин з Богом, ця статистична особливість означає, що ці взаємини не є для них найважливішим чинником досягнення духовного добробуту.

Цей метод дослідження має серйозніший недолік. Незважаючи на те, що за допомогою анкети ШАЛОМ отримані статистичні дані по чотирьом сферам духовного добробуту, нерозумно порівнювати віруючих людей з тими, хто не вірить у Бога за підсумковими показниками чотирьох компонентів. Очевидно, що невіруючі люди матимуть нижчі показники взаємин з Богом

(Трансцендентального ДД), забезпечуючи більшу варіативність цього фактору. Це б призвело до викривлення результатів і, як наслідок, помилкових висновків.

Практично всі дослідження духовності/духовного добробуту спрямовані на вивчення саме цього аспекту означеної проблеми, що був висвітлений у статті – вони здійснюють порівняльний аналіз всіх людей на основі їх життєвого досвіду за тими ж самими ознаками, не завчаючи на те, чи включає кругозір кожного учасника цей фактор, чи ні.

Дисонанс – духовна гармонія

Незважаючи на те, що анкета ШАЛОМ є психометричною [32, 33], а також на те, що в ній акцент робиться на дослідженні чотирьох сфер ДД, за допомогою означеного інструментарію, що складається з 20 питань, неможливо дати вичерпну характеристику духовного здоров'я/добробуту. Різні питання, швидше за все, стосуються різних цінностей, крім того кожна людина по-різному інтерпретує смисл питання та люди в залежності від світогляду у різному обсязі охоплюють чотири сфери ДД [34]. Тому, з метою достовірної оцінки ДД необхідно провести порівняльний аналіз даних кожної людини з самою собою, тобто порівняти їх ідеали з їх життєвим досвідом. Відповідно до нашого визначення духовного добробуту, встановлено, що саме якість відносин є відображенням духовного добробуту в кожній з чотирьох сфер [2]. Найбільш точні результати оцінювання якості досягаються за відносним рівнем гармонії або дисонансу між ідеальним та життєвим досвідом, а не тільки за показниками життєвого досвіду.

Анкета Шалом дозволяє здійснити порівняльний аналіз ідеалів людей з їх життєвим досвідом у якості засобу

оцінки рівня духовного добробуту кожної людини. Так, наприклад, якщо людина не вірить у Бога, в неї також будуть низькі показники по ідеалу: якщо у такої людини також виявлені низькі показники по життєвому досвіду, то вона характеризуватиметься відсутністю дисонансу у сфері духовного добробуту, іншими словами, ця людина житиме в гармонії з визначеним ідеалом. Цікаво, що у ході проведення повного аналізу отриманих даних за результатами 18 досліджень встановлено, що відсоток людей, ідеал духовного добробуту яких зводиться до наявності дуже слабо виражених або взагалі відсутніх взаємин з Богом, варіює від нуля серед студентів християнських та ісламських вищих навчальних закладів до 23 відсотків серед робітників заводів та співробітників університетів.

У багатьох дослідженнях був проведений ретельний факторний аналіз відповідей рецензентів на 20 питань анкети ШАЛОМ. Хоча, опис такого аналізу не був включений до звіту щодо дисонансу між ідеалами та життєвим досвідом. Цей значний недолік буде виправлений найближчим часом.

Показники ідеалів та життєвого досвіду учасників дослідження наявні у 18 з 22 досліджень, результати яких були охарактеризовані вище. В них прийняли участь усього 9166 людей. Факторний аналіз (ОПА) показників дисонансу за чотирма чинниками засвідчив, що значення цінностей за показником Кайзера-Мейера-Откіна перевищує 0.6, що свідчить про те, що чинники дисонансу об'єдналися в єдиний чинник більш високого порядку, який називають духовною гармонією, бо вона відображає якість взаємин у чотирьох сферах духовного добробуту (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Факторний аналіз показників дисонансу у чотирьох сферах духовного добробуту та аналіз регресії результуючої духовної гармонії

кількість	ст	викл.	приклад		сусп.-во	параф.
	3854	966	ун-г	зд.	213	494
ДД	Ср.зн.					
Осф	.26(.66)	.35(.56)	.29(.59)	.37(.63)	.64(.65)	.46(.66)
Суспрсф	.17(.50)	.38(.50)	.19(.51)	.32(.53)	.52(.54)	.51(.57)
Отдсф	.36(.73)	.10(.57)	.16(.55)	.13(.60)	.31(.59)	.09(.57)
Трансф	.51(.90)	.46(.62)	.41(.77)	.46(.83)	.39(.68)	.72(.77)
КМО	.69	.76	.69	.72	.72	.73
РА			β- цінності	духовна	гармонія	
Осф	.32	.32	.33	.32	.35	.33
Суспрсф	.31	.29	.28	.27	.28	.28
Отдсф	.35	.33	.30	.31	.31	.28
Трансф	.43	.36	.43	.43	.36	.38

Осф=Особистісна сфера, Суспрсф=Суспільна сфера, Отдсф=Сфера оточуючої дійсності, Трансф=Трансцендентальна сфера - сфери духовного добробуту. У табл. представлена різниця в ідеалах та прожитим досвідом у сферах духовного добробуту (ДД).

Цілком прийнятно об'єднати результати дослідження людей з різними світоглядами для проведення аналізу їх рівнів духовної гармонії. Оскільки кожна людини має власний стандарт світобачення, який і використовується у якості показника для оцінки, в означеному дослідженні не буде здійснюватися оцінка світобачення. Однак, слід прийняти до уваги певні умови. Низькі показники по ідеалам (а отже і життєвому досвіду) в Особистісній сфері і, в меншій мірі, в Суспільній сфері ДД, оцінка яких була здійснена за допомогою анкети ШАЛОМ, у значній мірі співвідносяться з депресією. Це слід

приймати до уваги при інтерпретації результатів для потенційного консультування та пасторського піклування. Справжні захисники оточуючої дійсності, такі як, наприклад, корінні народи, косо дивляться на те як представники західної цивілізації з матеріалістичною жорстокістю ставляться до довкілля через відсутність розуміння його важливості для життя. Також, люди, які мають живі взаємини з Богом цікавляться, як можна цього не бажати.

При найближчому розгляді β-цінностей у Табл. 2, що були отримані в результаті проведення лінійно-регресивного аналізу духовної гармонії, було встановлено, що саме Трансцендентний/фактор-Бога дає найкраще пояснення варіативності духовної гармонії. *Отримані результати засвідчують, що взаємини з Богом є найважливішим чинником досягнення духовного добробуту, принаймні серед людей*, які прийняли участь у дослідженні.

Результати дослідження

У світлі отриманих погоджених результатів, використання різниці між ідеальним і життєвим досвідом у якості логічного методу оцінки ДД, рекомендоване використання дослідниками анкети ШАЛОМ принаймні як одного з інструментаріїв для проведення майбутніх досліджень духовного добробуту з метою досягнення достовірних результатів незалежно від світогляду учасників дослідження. З часом сукупні дані отримані після проведеного дослідження дадуть змогу сформувані чіткіше уявлення про важливість взаємин з Богом для досягнення духовного добробуту.

5. Висновки

Духовний добробут відображається у якості взаємин у чотирьох сферах, а саме взаємин з самим собою, з

іншими, з оточуючою дійсністю та/або з Богом. Взагалі люди задовольняються тим, що сприймають себе, інших людей та оточуючу дійсність як законних учасників досягнення духовного добробуту, а фактор-Бога завжди є предметом дискусії. Метою практично всіх наявних методик дослідження духовності/духовного добробуту є пошук відповіді на єдине питання – визначення рівня духовного досвіду. В анкеті ШАЛОМ представлена збалансована добірка питань по чотирьом сферам духовного добробуту, на основі чого автором здійснена спроба визначити ідеали певної особистості. Аналіз даних 32 досліджень дав змогу встановити, що категорія взаємин з Богом є найбільш значимою для досягнення духовного добробуту. Хоча у дослідженні були обговорені можливі заперечення і обмеження тільки щодо життєвого досвіду. Завдяки застосуванню неупередженого методу дослідження для порівняння ідеалів кожної особистості з її життєвим досвідом було недвозначно доведено, що взаємини з Богом є найважливішими для досягнення духовного добробуту серед людей з різним світоглядом.

References

1. Muldoon, Maureen & King, Norman. 'Spirituality, Health care, and Bioethics', *Journal of Religion & Health* 34 (1995): 329-349.
2. Fisher, John. 'Spiritual Health: Its Nature and Place in the School Curriculum' PhD diss., University of Melbourne, 1998. Available from: <http://eprints.unimelb.edu.au/archive/00002994/>
3. Buck, Harleah. 'Spirituality: Concept Analysis and Model Development', *Holistic Nursing Practice* 20 (2006): 288-292.
4. McCarroll, Pam, Thomas O'Connor and Elizabeth Meakes. 'Assessing Plurality in Spirituality Definitions'. In *Spirituality and Health: Multidisciplinary Explorations*, edited by A. Meier, T.J. O'Connor and P.L. Van Katwyk, 43-61. Waterloo, Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2005.

5. Piedmont, Ralph. 'Spiritual Transcendence and the Scientific Study of Spirituality', *Journal of Rehabilitation* 67 (2001): 4-14.
6. Hill, Peter, Kenneth Pargament, Michael McCullough, James Swyers, David Larsen & Brian Zinnbauer. 'Conceptualizing Religion and Spirituality: Points of Commonality, Points of Departure', *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30 (2000): 51-77.
7. Daaleman, Timothy & Frey, Bruce. 'The Spirituality Index of Well-Being: A New Instrument for Health-related Quality of Life Research,' *Annals of Family Medicine* 2 (2004): 499-503.
8. Kapuscinski, Afton & Kevin Masters. 'The Current Status of Measures of Spirituality: A Critical Review of Scale Development', *Psychology of Religion & Spirituality* 4 (2010): 191-205.
9. National Interfaith Coalition on Aging (NICA), *Spiritual Well-being: A Definition*. Athens, GA: NICA, 1975.
10. Hay, David & Rebecca Nye. *The Spirit of the Child*. London: Fount, 1998.
11. Elton-Chalcraft, Sally. 'Empty Wells: How Well are we Doing at Spiritual Well-being?' *International Journal of Children's Spirituality* 7 (2002): 309-328.
12. de Souza, Marian, Patricia Cartwright and Jacqueline McGilp. 'The Perceptions of Young People who Live in a Regional City in Australia of their Spiritual Well-being: Implications for Education', *Journal of Youth Studies* 7 (2004): 155-172.
13. Fisher, John. 'The Four Domains Model: Connecting Spirituality, Health and Well-being', *Religions* 2 (2011): 17-28; doi:10.3390/rel2010017
14. Hill, Peter & Ralph Hood, eds. *Measures of Religiosity*. Birmingham, AL: Religious Education Press, 1999.
15. Vivat, Bella. 'Measures of Spiritual Issues for Palliative Care Patients: A Literature Review', *Palliative Medicine* 22 (2008): 859-868.
16. Fisher, John. 'Reaching the Heart: Assessing and Nurturing Spiritual Well-being via Education' EdD diss., University of Ballarat, 2009. Available from: <http://archimedes.ballarat.edu.au:8080/vital/access/HandleResolver/1959.17/13481>
17. Meezenbroek, Eltica de J., Bert Garssen, Machteld van den Berg, Dirk von Dierendonck, Adriaan Visser & Wilmar Scaufeli. 'Measuring Spirituality as a Universal Human Experience: A Review of Spirituality Questionnaires', *Journal of Religion & Health* doi 10.1007/s10943-010-9376-1, published online: 20 July 2010.

18. Gomez, Rapson & John Fisher. 'Domains of Spiritual Well-being and Development and Validation of the Spiritual Well-Being Questionnaire', *Personality & Individual Differences* 35 (2003): 1975-1991.
19. Fisher, John. 'Development and Application of a Spiritual Well-being Questionnaire called SHALOM', *Religions* 1 (2010): 105-121. doi:10.3390/rel1010105.
20. Fisher, John. 'Comparing Levels of Spiritual Well-being in State, Catholic and Independent Schools in Victoria, Australia', *Journal of Beliefs & Values* 22 (2001): 113-119.
21. Fisher, John. 'Developing a Spiritual Health And Life-Oriented Measure for Secondary School Students'. In *Research with a Regional/Rural Focus: Proceedings of the University of Ballarat Inaugural Annual Research Conference*, edited by J. Ryan, V. Wittwer & P. Baird, 57-63. Ballarat: University of Ballarat, Research and Graduate Studies Office, 1999.
22. Fisher, John. 'Tertiary Students' Career Choice and SHALOM'. Paper presented at the International Seminar on Religious Education and Values (ISREV XII), Israel, 23-28 July, 2000.
23. Fisher, John, L. Philip Barnes and Genee Marks. 'Pre-service Teachers' Spiritual Well-being Across Time and Faiths: Implications for Religious Education', *Religious Education Journal of Australia* 25 (2009): 10-16.
24. Lea, Dorothy. 'Spiritual Awareness of professional Nurses in the Western Region of Victoria: Investigation of a Significant Component of Holistic Health Care' MNurs. diss., School of Nursing, University of Ballarat, Australia, 2005.
25. Fisher, John & David Brumley. 'Nurses' and Carers' Spiritual Well-being in the Workplace', *Australian Journal of Advanced Nursing* 25 (2008): 49-57.
26. Fisher, John & David Brumley. 'When it comes to Spiritual Well-being, Palliative Care Doctors are Different'. At Australian & New Zealand Society for Palliative Medicine Conference, Darwin, Australia, 23-6 September, 2008.
27. Fisher, John & Eileen Sellers. 'Quality of Life in the Workplace: Spirituality, Meaning and Purpose', Refereed paper in the Proceedings of the 3rd Annual Conference on Spirituality, Leadership and Management, University of Ballarat, Australia, 2000, 14-19.
28. Dehshiri, G. Rehsif. Using the SWBQ to investigate community in Iran. Work in Progress.

29. Fisher, John. An investigation of spiritual well-being among people who attend churches in Ballarat. Work in progress.
30. Tabachnik, Barbara & Linda Fidell. *Using Multivariate Statistics* (5th ed.). Chicago: University of Chicago Press, 2007.
31. Vogt, Tertia. 'The Impact of an Interim Protection Order (Domestic Violence Act 116 of 1998) on the Victims of Domestic Violence. DPysch diss., University of Stellenbosch, South Africa, 2007.
32. Gomez Rapson & John Fisher. 'Item Response Theory Analysis of the Spiritual Well-Being Questionnaire', *Personality & Individual Differences* 38 (2005): 1107-1121.
33. Gomez, Rapson & John Fisher. 'The Spiritual Well-Being Questionnaire: Testing for Model Applicability, measurement and Structural Equivalencies and Latent Mean Differences across Gender', *Personality & Individual Differences* 39 (2005): 1383-1393.
34. Sire, James. *The Universe Next Door: A Basic Worldview Catalog* (5th ed). USA: Intervarsity Press, 2009.

Автор висловлює подяку видавництву InterDisciplinary Press за дозвіл передрукувати у перекладі на українську мову статтю "The importance of relating with God for spiritual well-being" у збірнику наукових праць „Духовність особистості: методологія, теорія і практика”. Стаття вперше надрукована в оригіналі у збірнику M. Fowler, M. Weiss & J. Hochheimer (Eds.), *Spirituality: New reflections on theory, praxis & pedagogy* (pp.147-161). Oxford, UK: InterDisciplinary Press. <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2012/02/fishersppaper.pdf>.

The author extends his gratitude to InterDisciplinary Press for their permission to reprint in Ukrainian translation the paper "The importance of relating with God for spiritual well-being" in the collection of research materials "Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice". The paper was originally published in M. Fowler, M. Weiss & J. Hochheimer (Eds.), *Spirituality: New reflections on theory, praxis & pedagogy* (pp.147-161). Oxford, UK: InterDisciplinary Press. <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2012/02/fishersppaper.pdf>.

THE IMPORTANCE OF RELATING WITH GOD FOR SPIRITUAL WELL-BEING

John W. Fisher

Motivation to inquire into the nature of spirituality and its relationship to health, especially in education, came from the 1994 Australian curriculum statements at national and state level. The emergent model of spiritual health and well-being posits four domains in which the quality of relationships reflects the underlying spiritual health and well-being of an individual. These relationships are with oneself, with others, with the environment and/or with God.

On presentation of this research, people do not question relationships with self, others and nature as having a genuine place in studies of spiritual health and well-being. It is always the God-factor which provokes discussion.

There has been considerable debate in the literature over the nexus between spirituality and religion. It is assumed that religions offer some avenue for developing relationships with a Transcendent Other, most often called God, at least at a theoretical level. In practice, human agencies can block formation of such a relationship or usurp adherents' energy by focussing on interpersonal relationships, to the detriment of that with the Transcendent. My research focuses on relationships, which release people to reach their potential, rather than religions, which are human constructs that can restrict people's full development.

The most contentious issue in discussions over spiritual well-being relates to the question of a Transcendent Other (God) having influence over humans. World-views and opinions are many, but empirical studies are few. Research needs to focus clearly on this point. My Spiritual Health And Life-Orientation Measure (SHALOM) has been used extensively to assess four domains of spiritual well-being in education, health and community, including religious, settings. This presentation will provide evidence from a variety of sources to answer the question, 'How important is relating with God for spiritual well-being?'

Key words *God, spiritual well-being, SHALOM, assessment, dissonance, spiritual harmony*

ВАЖНОСТЬ ОТНОШЕНИЙ С БОГОМ РАДИ ДОСТИЖЕНИЯ ДУХОВНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ

Джон В. Фишер

Стимулом для проведения исследования духовности и ее отношение к здоровью, особенно в сфере образования, стали учебные планы австралийских школ 1994 на национальном и государственном уровнях. В представленной в них модели духовного здоровья и благополучия охарактеризованы четыре измерения, в которых в зависимости от качества отношений, раскрывается содержание базового понятия «здоровье и благополучие личности». Это отношение с самим собой, с другими людьми, с окружающей действительностью и / или с Богом.

В ходе исследования этой проблемы установлено, что отношение человека с самим собой, с другими людьми и природой не вызывают сомнений, потому что их анализ является неотъемлемой частью исследования содержания духовного здоровья и благополучия. А фактор-Бога всегда провоцирует появление множества вопросов.

Исследованию связи между духовностью и религией посвящена значительная часть научной литературы. Указано, что религия оказывает определенное пространство для развития отношений с трансцендентальным Иным, которое часто называют Богом, по крайней мере теоретически. На практике человеческий фактор может заблокировать формирование такого рода отношение или узурпировать энергию сторонников, сфокусировав внимание на межличностных отношениях, в ущерб отношениям с трансцендентным. В статье акцент делается на исследовании отношений, которые предоставляют людям свободу в раскрытии собственного потенциала, в отличие от религии, которая ограничивает полное развитие человека. Наиболее спорным в дискуссиях по проблеме достижения духовного благополучия является вопрос трансцендентального Иного (т.е. трансцендентального не «Я», Бога), что оказывает влияние на людей. Существует много различных точек зрения на исследование этого вопроса, но эмпирических исследований, которые бы были посвящены именно этой проблеме, и до сих пор не хватает. Для оценки четырех сфер духовного благополучия в области образования, здравоохранения, общества, религии была использована авторская анкета, для измерения состояния духовного здоровья и жизненной ориентации (ШАЛОМ). В статье представлены данные из различных научных источников, на основе которых дан ответ на вопрос: «Насколько важно отношение с Богом для достижения духовного благополучия?»

Ключевые слова: Бог, духовное благополучие, ШАЛОМ, оценки, диссонанс, духовная гармония.

Джон В. Фішер – д. пед. наук., доктор філософії, почесний старший науковий співробітник Школи освіти і мистецтв Балларатського Університету, штат Вікторія, Австралія. Email: j.fisher@ballarat.edu.au

John Fisher – EdD, PhD, an Honorary Senior Research Fellow in the School of Education and Arts, University of Ballarat, Victoria Australia. Email: j.fisher@ballarat.edu.au

УДК 304.444

LIVING A CULTURAL LIFE

D. Paul Schafer

In this article, D. Paul Schafer shares some of the most essential experiences he has had over the years in his quest to live a cultural life. Particularly important in this regard are his involvement in the arts and nature, as well as his encounters with the thoughts and insights of some key cultural scholars, most notably Goethe, Matthew Arnold, Thomas Carlyle, Edward Burnett Tylor, and Joseph Campbell. These thoughts, insights, and experiences, and many others, have enabled Paul to experience a great deal of happiness, fulfillment, and spirituality in life, live a full and captivating cultural life, and benefit from the cultural values, traditions, and customs of other people and other cultures.

Key Words: *whole, good, beautiful, bliss, harmony, happiness, culture, nature, the arts, fulfillment, spirituality.*

I have been writing about culture, cultures, and a cultural age for so long that people are starting to ask me what it would be like to “live a cultural life”. Would it be possible to give them some thoughts and ideas on this subject that might be helpful to them in planning and living their lives?